

ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ

Мирослава ВЕЧІРКО (Кіровоград)

У статті розглядається дослідна діяльність студентів філологічних спеціальностей як одна із важливих умов професійного самовизначення майбутніх вчителів-філологів.

В статье рассматривается исследовательская деятельность студентов филологических специальностей как одно из важных условий профессионального самоопределения будущего учителя-филолога.

Ключові слова: професійне самовизначення, дослідна діяльність, пізнавальна активність.

Залучення майбутнього вчителя-філолога до науково-дослідної роботи є важливою умовою розвитку творчого, ініціативного фахівця з орієнтацією на постійне пізнання, прагнення до визначення сутності будь-якого явища, пошуку найкращих засобів розв'язання професійних проблем, постійного експериментування, самоаналізу і самооцінки. Саме науково-дослідницький характер діяльності привчає майбутнього вчителя до самостійності, виховує вимогливість до себе, розвиває вміння аналізувати та синтезувати процеси і явища, що відбуваються у філологічній оболонці та суспільстві. То ж однією із важливих умов професійного самовизначення, на нашу думку, є здатність особистості до дослідження – себе, соціуму, професії та діяльності.

Останнім часом в освітній практиці університету дослідна діяльність розглядається як сукупність навчально-дослідної і науково-дослідної роботи. Так, у ряді дисертаційних досліджень, зокрема, Ф. Ш. Галіулліної [2], О. С. Казанцевої [6], Т. В. Калашнікової [7], з'являється термін навчально-дослідна робота, що розглядається як невід'ємна складова частина навчального процесу, вона «охоплює всі види навчальної діяльності і здійснюється через гармонійне впровадження елементів наукових досліджень у навчальний процес на лекційних, практичних заняттях, при підготовці курсових, дипломних, магістерських проектів тощо» [14, с.115].

Серед важливих чинників, що різнять навчально-дослідну та науково-дослідну роботу вчені називають ступінь самостійності виконання дослідницького завдання й новизну наукового результату при цьому зазначаючи, що науково-дослідна робота організується переважно з третього курсу навчання (період професійної ідентифікації), тоді як до навчально-дослідної роботи залучаються студенти молодших курсів (період входження і орієнтації у професії). Головне призначення навчально-дослідної роботи полягає не стільки в одержанні наукових результатів, які мають об'єктивну новизну, скільки в умінні застосовувати прості дослідні вміння та навички.

Ми вважаємо, що диференціація дослідної діяльності на навчально-дослідну і науково-дослідну носить умовний характер, оскільки в результаті вони мають спільну мету.

Отже, аналіз наукової літератури дозволяє нам дійти висновку, що навчально-дослідна діяльність – це форма організації освітнього процесу, при якій студент ставиться у ситуацію, коли він сам оволодіває поняттями і підходами до вирішення проблем у процесі самостійного пізнання, більшою або меншою мірою організованого, спрямованого педагогом та вирішує творчі, дослідницькі завдання із заздалегідь невідомим результатом. Разом із тим сутність науково-дослідної діяльності як специфічного виду людської діяльності, характеризується фактором «відкриття» нового знання, яке виникає на основі колишніх знань і досвіду людини, великої уваги у цьому аспекті надається процесу пізнання.

Безумовно, і навчально-дослідна і науково-дослідна робота сприяють залученню студентів до науки як професійної діяльності, практично всі дослідники сходяться на думці, що для різних видів наукової роботи студентів можна виділити загальні вагомні риси – ця робота передбачає знайомство з методикою експерименту, науковою літературою, оволодіння технологією творчості. Варто зазначити, що визначені види дослідної діяльності носять умовний характер, оскільки вони знаходяться у стані взаємодії, взаємодоповнення і взаємозбагачення.

Серед основних форм навчально-дослідної роботи ми визначаємо:

– рецензування, анотування, реферування, які представляють осмислення і короткий виклад уже відомих точок зору на проблему і шляхи її вирішення. Реферат є основним засобом організації індивідуальної самостійної навчально-дослідної роботи студентів, який дозволяє ґрунтовно опрацювати наукову літературу, систематизувати, логічно викласти і узагальнити прочитаний матеріал;

– проведення навчальних конференцій, відео конференцій, мета яких полягає у глибокому додатковому вивченні програмного матеріалу, набутті студентами навичок публічних виступів, спілкуванні з аудиторією;

– засвоєння навичок наукового дослідження в рамках навчальної дисципліни, групове й індивідуальне виготовлення дидактичних і наглядних посібників за результатами проведених досліджень;

–вирішення на практичних заняттях ситуаційних і проблемних задач, які не мають стандартних методів вирішення і різняться ступенем складності.

Основними формами науково-дослідної роботи студентів є:

- діагностика – збір і узагальнення емпіричних даних, які характеризують стан об'єкта, що вивчається;
- створення концепції – виклад і обґрунтування власного розуміння проблеми і шляхи її вирішення;
- експериментально-дослідна перевірка істинності висунутої гіпотези.

Науково-дослідна робота може здійснюватися в рамках студентського наукового товариства, наукового або предметного гуртків, наукового семінару, науково-практичної конференції, курсового або дипломного, магістерського проекту.

Отже, в рамках проведеного теоретичного дослідження ми дійшли висновку, що дослідну роботу студентів можна умовно класифікувати за різними принципами:

- кількості учасників (колективні, групові, індивідуальні);
- місця і часу організації (аудиторна, позааудиторна);
- об'єкту дослідження і рівня новизни (навчально-дослідна і науково-дослідна).

Більшість науковців пов'язують термін «науково-дослідна діяльність» із терміном «творчість». Так, В. С. Лазарев і Н. Н. Ставринова про зв'язок творчості і дослідної роботи говорять наступне: «творча діяльність переходить у дослідну щоразу, коли педагог, узагальнюючи свій досвід, впроваджуючи досвід своїх колег або нові технології, свідомо використовує такі методи дослідження, які дають можливість отримати об'єктивні дані про результати його творчої роботи» [11, с.51]. Для нашого дослідження це має принципове значення, оскільки професійне самовизначення філологів визначається здатністю до прояву творчої активності від задуму, ідеї, плану до конкретного їх втілення у життя. Важливою умовою творчості є сприйняття нових ідей, здатності знаходити і порушувати проблеми, незалежність суджень і водночас уміння поступатися у наукових дискусіях. Таким чином, для розвитку творчого потенціалу студентів, як однієї із важливих характеристик особистості, що самовизначається, необхідно в освітньому процесі використовувати завдання дослідного характеру, які сприяють розвитку продуктивного мислення і творчої активності, набуттю навичок самостійного пошуку рішень, самоорганізації.

Для ефективного здійснення дослідної діяльності важливо, щоб її прийняла особистість (суб'єкт діяльності), оскільки займатися науковим пошуком не можна примусити, можливо лише спонукати до цього, створити умови для творчої активності особистості. Це не тільки залучає студента до здійснення самого дослідження, але й надає йому усвідомленості, організує цілісну поведінку, підвищує науково-

пізнавальну активність. Оскільки всі ці характеристики є водночас характеристиками професійного самовизначення, можна зробити висновок про безумовний позитивний вплив дослідної діяльності на процес самовизначення майбутнього педагога. Великого значення у цьому процесі набуває співпраця викладача і студента, яка сприяє розвитку наукового мислення майбутнього фахівця, поглиблює зацікавленість процесом пізнання, розвиває почуття задоволення від досягнення дослідницької мети. У дослідній роботі великого значення набуває потреба студента досягати бажаного результату, здійснювати певні досягнення, які, в свою чергу, сприяють прагненню до успіху, ефективному досягненню мети, бажанню відповідати певним критеріям, досягати успіхів в умовах конкуренції. Такий же рівень домагань характерний і для високого рівня професійного самовизначення.

Предметом дослідної діяльності є саме нове знання. У педагогічній літературі наукові знання класифікуються за різними принципами:

- за рівнем засвоєння (впізнавання, відтворення, застосування);
- за групами предметних галузей (математичні, гуманітарні, природничі);
- за функціональним призначенням (фундаментальні, прикладні);
- за співвіднесеністю до форм мислення (емпіричні, теоретичні).

Для розкриття сутності дослідної діяльності найбільш значущою є класифікація наукового знання за співвіднесеністю до форм мислення, так як вона здійснюється на двох взаємопов'язаних рівнях: емпіричному і теоретичному. На першому встановлюються нові факти, формулюються емпіричні закономірності, а на другому висуваються і формуються загальні для даної предметної області дослідження закономірності, які дозволяють пояснити раніше відкриті факти і емпіричні закономірності, а також передбачити майбутні події і факти.

У сучасній вищій школі науково-дослідна робота студентів завжди розглядалася як найбільш ефективний метод професійної підготовки, а тому вона стала предметом дослідження багатьох російських та українських науковців, зокрема, Загвязінського В. І. [5], Князян М. О. [8], Крушельницької О. В. [10], Микитюк О. М. [12]. Національна Доктрина розвитку освіти надає важливого значення формуванню у студентів «сучасного світогляду, розвитку творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості» [13]. Ця доктрина засвідчує виняткову необхідність підготовки майбутніх спеціалістів, здатних реалізувати себе в майбутній професійній діяльності в умовах динамічного розвитку світу.

Отже, науково-дослідна робота студентів є необхідною умовою підготовки майбутніх вчителів-філологів, що сприяє розвитку творчого мислення, умінь і навичок дослідницького характеру, в Енциклопедії

освіти вона визначається як «...важлива складова навчального процесу, органічна складова частина освіти, базовий елемент і рушійна сила її розвитку» [3, с.554].

Організація дослідної діяльності на філологічних факультетах здійснюється у рамках професійної підготовки майбутніх фахівців, де важливим є врахування професійної спрямованості, яка визначається інтересами та здібностями. Спрямованість науково-дослідної діяльності має пробудити інтерес до майбутньої професійної діяльності, який поступово має зростати: «від цікавості до зацікавленості, від зацікавленості до стійкої пізнавальної активності, від них до пробудження наукової допитливості» [1, с.43].

Важлива роль у зацікавленості студента до наукового пошуку належить викладачу, він, як науковий керівник, має зацікавити, допомогти обрати проблему, над якою майбутній спеціаліст буде працювати протягом навчання. Останнім часом такий творчий діалог у педагогіці визначають як педагогічну підтримку або педагогічний супровід. Педагогічна підтримка процесу професійного самовизначення з боку викладачів університету в умовах науково-дослідної діяльності сприяє соціалізації особистості студента і успішності його входження у професію вчителя і в майбутню педагогічну діяльність. Серед деякої частини студентів поширена думка, що всі необхідні знання їм має дати викладач, а їх роль полягає лише в пасивному засвоєнні цих знань. Так, В. В. Краєвський, спростовуючи цю думку, наголошує, що звичка одержувати знання у готовому вигляді робить майбутніх педагогів нездатними застосовувати ці знання у майбутній професійній діяльності, самостійно ставити й вирішувати завдання, що вимагають звернення до наукового знання [9]. То ж головним завданням викладача виступає не стільки надання студентам максимуму наукової інформації, скільки формування здібностей до творчого мислення. На думку Н. Саприкіної, «організацію науково-дослідної роботи студентів варто проводити з урахуванням принципів наступності й перспективності, тобто залучати студентів до наукової діяльності варто ще з перших курсів, що допоможе їм знайти своє місце у подальшій дослідницькій роботі. При цьому дуже важливо починати свою наукову діяльність з простих форм, поступово переходячи до більш складних, що дозволяють майбутньому словеснику гармонійно розвиватися, поглиблюючи знання, удосконалюючи свої уміння і навички дослідницького характеру [15].

Отже, пошук нових і удосконалення традиційних форм та методів дослідної роботи у навчально-пізнавальній діяльності педагогічного університету обумовлений вимогами майбутньої професії вчителя, здібностями і інтересами студентів, виявом можливостей, які дозволяють

забезпечити результативність професійного самовизначення на етапі здобуття вищої освіти.

Зупинимося більш детально на навчально-дослідних формах організації навчального процесу у педагогічному університеті, які сприяють формуванню професійного самовизначення. Серед них:

Лекції і семінари проблемного характеру мають розвивати важливі вміння, які сприяють успішності професійного самовизначення: аналізувати явища, які вивчаються, робити висновки, визначати і формулювати завдання, оцінювати свій рівень знань, проявляти активність, ініціативність, самостійність. У ході навчання викладачам варто застосовувати діалогові форми лекційних занять: лекцію-бесіду, лекцію-дискусію, проблемну лекцію, лекцію із застосуванням техніки зворотного зв'язку, лекцію-консультацію, письмове програмування лекції [4, с.115].

Вивчення теоретичного матеріалу супроводжується *системою семінарських занять*, які передбачають інтенсивну самостійну підготовку студента і можливість висловити власну точку зору з тієї чи іншої проблеми, аргументувати свою відповідь, підвести підсумки і зробити конкретні висновки.

Ефективність семінарських занять підвищується шляхом впровадження у навчальний процес методів навчання, які сприяють активізації пізнавальної діяльності студентів: реферування, виконання завдань дослідного характеру при вивченні педагогічних першоджерел, вирішення творчих завдань, аналіз науково-пізнавальних фільмів, присвячених життю великих педагогів або педагогів-новаторів, підготовка виступів, доповідей, повідомлень.

Семінари мають проводитися в різних формах: семінар-дискусія, семінар-ділова гра, семінар-дослідження, семінар-бесіда, семінар-диспут, семінар-конференція.

Складність викладання будь-якого курсу (у нашому випадку педагогіки) полягає у тому, що обсяг матеріалу занадто великий – велика кількість імен, педагогічних систем, теорій, теоретичних понять. Все це ускладнює процес навчання, а тому головне у цій ситуації – сформулювати і зберегти сталий *інтерес* студентів до навчальної дисципліни, що є важливим фактором майбутнього професійного самовизначення.

Важливою формою творчої навчально-дослідної діяльності є реферат. У процесі вивчення курсу педагогіки реферат є найбільш ефективною формою самостійної роботи студентів. Працюючи над темою рефератів у студентів формуються і закріплюються вміння та навички проведення дослідження, з'являється вміння працювати із першоджерелами, психологічною, філософською, педагогічною літературою, виникає вміння лаконічно викладати свої думки,

порівнювати різні педагогічні системи, технології освіти у різних країнах та різні епохи, формується критичне мислення.

Отже, така система роботи перспективна, оскільки розвиває творчу активність і самостійність, допомагає осмисленню і втіленню цих знань у власну професійну практику, що, зрештою, сприяє професійному самовизначенню майбутнього вчителя-філолога.

Одним із дієвих шляхів встановлення зв'язку теорії із практикою є впровадження навчальної техніки у педагогічний процес. На наш погляд, дуже дієвим засобом у формуванні професійного самовизначення є демонстрація відеофільмів, присвячених великим педагогам або відео шкільних уроків знаних вчителів-філологів. Заняття із відео приносять емоційне задоволення і бажання проаналізувати побачене на екрані.

То ж продумана організація аудиторної роботи у педагогічному університеті сприяє не тільки оволодінню освітніх знань, але й формує навички творчої дослідної діяльності, що, зрештою, суттєво впливає на формування процесу професійного самовизначення майбутніх філологів.

Розглядаючи основні форми науково-дослідної роботи у педагогічному університеті, які сприяють формуванню професійного самовизначення, ми зупиняємо свою увагу на курсових, випускних кваліфікаційних (дипломних та магістерських) роботах, які сьогодні є обов'язковим компонентом державної атестації, роботи студентського наукового товариства, наукового або предметного гуртків, наукового семінару, науково-практичної конференції, факультативів, спецкурсів, спецсемінарів.

Традиційно самостійна науково-дослідна робота розглядається у якості цілеспрямованої, активної, творчої діяльності студентів, але досвід показує, що сьогодні майбутні педагоги не мають ґрунтовної підготовки до самостійного наукового дослідження, то ж формування стійкого інтересу до науки, розвиток інтелектуальних здібностей, створення пошукових ситуацій, стимулювання пізнавальної активності багато у чому залежить від співпраці студента і наукового керівника. Орієнтація навчально-дослідної роботи на особистість студента, поєднання у її змісті диференційованих та індивідуальних завдань, побудованих на принципі альтернативних і варіаційних рішень, є основною умовою, що забезпечує достатній рівень студентів до науково-дослідної роботи. Одним із важливих факторів залишається і методичне забезпечення, зокрема підготовка та видання «Методичних посібників з виконання курсових та випускних кваліфікаційних (дипломних та магістерських) робіт».

Згідно з «Положенням про організацію навчального процесу у ВНЗ України», курсова робота виконується з метою закріплення, поглиблення й узагальнення знань, одержаних студентами за час навчання, та їх

застосування до комплексного вирішення конкретного фахового завдання[17, с. 117]. Дипломною роботою передбачено систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності й застосування їх при вирішенні конкретних наукових, виробничих та інших завдань[17, с.118].

Написання курсових і дипломних робіт у формі практико-орієнтованого проекту, продукт якого студент-філолог може використати у майбутній професійній діяльності, багато у чому сприяє процесу професійного самовизначення. То ж підготовка таких проектів може відбуватися на базі ліцеїв, які останнім часом активно діють при педагогічних університетах. Для студентів-філологів це прекрасна нагода спробувати свої наукові здобутки у профільних (філологічних) класах, що дозволяє їм не тільки брати участь у проведенні наукових досліджень, а ще й впроваджувати одержані результати у навчальний процес. У рамках спільних наукових проектів регіонального Інституту удосконалення вчителів та кафедри педагогіки можуть залучатися дослідження найкращих студентських наукових робіт, що, зрештою, суттєво впливає на ефективність процесу професійного самовизначення майбутніх спеціалістів.

На відміну від курсових робіт, де теми можуть бути обмежені вимогами навчальної дисципліни, дипломні та магістерські роботи передбачають можливість самостійного обрання теми залежно від індивідуальних бажань, навчальних зацікавлень студента у галузі мовної чи літературної науки, а також від регіональної проблематики досліджень.

Отже, ми розглядаємо дипломну, магістерську роботу як одну із форм професійного самовизначення, оскільки вона включає досвід впровадження матеріалів дослідження по спеціалізації у практику роботи школи. Крім того, у ході її написання студенти вирішують професійні завдання (удосконалюють зміст, форми і методи освітнього процесу засобами науково-дослідної діяльності), описують результати своєї роботи, переконуються у необхідності наукових знань для майбутньої успішної діяльності вчителя.

Таким чином, ми розглянули деякі умови професійного самовизначення і активізації пізнавальної діяльності студентів філологічних спеціальностей через включення їх у самостійну роботу над курсовими і випускними кваліфікаційними (дипломними, магістерськими) роботами.

Дослідна діяльність студентів, спрямована на процес професійного самовизначення, успішно відбувається в рамках соціально-психологічних тренінгів особистісного росту, факультативів та спецкурсів, що доповнюють, поглиблюють зміст навчального предмету

та сприяють розвитку пізнавальних інтересів студентів, де перевага надається методам навчання, що формують пізнавальну активність: проблемно-пошуковим, дослідницьким тощо та відбувається орієнтація на формування здатності особи до самовизначення, на підготовку студентів до активної інтелектуальної праці.

Метою організації наукових гуртків є проблематика сучасної педагогічної, філологічної, методичної науки, необхідність заглиблення у певні її теми чи розділи, ґрунтовне опрацювання кола дискусійних питань, опанування змісту, форм, принципів і методів наукової роботи. Основне завдання діяльності наукових гуртків – це створення умов для творчої самореалізації студентів, адже необхідно готувати самостійну особистість, здатну спиратися на власні сили і можливості.

Робота майбутніх філологів у підготовці, проведенні та участі у наукових студентських конференціях виступає як перехід до цілеспрямованої науково-дослідної роботи, як важливого елементу загальної і педагогічної культури спеціаліста, який здатний безперервно удосконалювати свою професійну майстерність. Останнім часом студентські наукові конференції вважають «ефективним засобом об'єктивного вияву обдарованої студентської молоді» [16], адже у процесі підготовки до конференції студент працює над науковою доповіддю, ця робота сприяє формуванню культури наукового писемного й усного мовлення, що дуже важливо для майбутнього філолога. За результатами роботи наукових конференцій друкуються збірники тез доповідей і наукових повідомлень, студентські наукові журнали. Це сприяє формуванню нового наукового поля і відкриває перспективи майбутніх досліджень, забезпечує найбільш ефективний професійний відбір здібної та талановитої молоді для рекомендації до вступу в аспірантуру, для поповнення науково-педагогічних кадрів.

Отже, професійне самовизначення майбутнього вчителя-філолога представляє собою процес поетапного формування професійних планів; є засобом саморозвитку, самореалізації особистості і формування готовності студентів до проектування власної професійної кар'єри. У цьому аспекті актуальною постає проблема педагогічного успіху, коли студент як суб'єкт навчальної діяльності усвідомлює свій професійний розвиток, приймає професію вчителя як власне майбутнє, бачить себе у професії сьогодні і завтра, відчуває особистий успіх, досягнення у навчально-пізнавальній, науково-дослідній й інших видах діяльності приносить йому задоволення, він усвідомлює правильність вибору свого професійного шляху. Багато що у цьому процесі, на нашу думку, залежить від дослідної діяльності як важливого фактора професійного самовизначення, оскільки вона виступає як генератор професійного самовираження і збагачення власного досвіду майбутнього вчителя,

створює педагогічну успішність входження у професію, допомагає усвідомити себе суб'єктом педагогічної діяльності і відчутти своє просування у професії, що сприяє в цілому розвитку професійного самовизначення студентів на етапі здобуття вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаревский В. Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию. Кн. для учителя.-М.: Просвещение, 1985.-143 с.
2. Галиуллина Ф. Ш. Формирование навыков научно-исследовательской деятельности у студентов педагогического вуза [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01.- Казань, 2003.- 171 с.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Жилиев А. А. Психологические особенности активизации учебно-познавательной деятельности в ходе лекции //Иновации в образовании. - 2001. - №2.- С.107-116.
5. Загвязинский В. И. Исследовательская деятельность педагога : учеб. пособие/ В. И. Загвязинский. - М.: Академия, 2010. -174 с.
6. Казанцева Е. С. Личностно ориентированный поход к организации учебно-исследовательской деятельности студентов [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Е. С. Казанцева. – Нижний Новгород, 2006.- 172 с.
7. Калашникова Т. В. Научно-исследовательская работа как условие совершенствования образовательного процесса [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Т. В. Калашникова. - Якутск, 2002.- 164 с.
8. Князян М. О. Самостійно-дослідницька діяльність майбутніх учителів іноземних мов: теорія і практика: [Монографія] .- Ізмаїл: Сміл, 2006.-242 с.
9. Краевский В. В. Общие основы педагогики: учебн.пособ.для студ.высш.пед.учебн.заведений / В. В. Краевский.- 2-е изд., испр.-М.: Академия, 2005.-256 с.
10. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О. В. Крушельницька.- К.: Кондор, 2003.- 192 с.
11. Лазарев В. С. Критерии и урони готовности будущего педагога к исследовательской деятельности / В. С. Лазарев, Н. Н.Ставринова // Педагогика.-2006.-№2.- С.51-59.
12. Микитюк О. М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України: [Монографія] / О.М.Микитюк. Харків: ОВС, 2001.-256 с.
13. Національна доктрина розвитку освіти / Сайт Верховної Ради України. Електронний ресурс доступу: <http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/index>.
14. Прошкін В. В. Основні підходи до визначення поняття «науково-дослідна робота студентів» // Наукова скарбниця освіти Донеччини.- 2009.- №2(5).-С.114-117.
15. Саприкіна Н. Науково-дослідна робота як засіб розвитку креативних здібностей студентів-філологів // Вісник Львівського університету. Серія філологія.-2010.-Вип.50.- С.342-348.
16. Семенов О. М. Наукові конференції як засіб удосконалення професійної компетенції майбутніх учителів-словесників». Електронний ресурс доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/1067/1/05sommus.pdf>.
17. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності: підручник В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко.- 2-ге вид., перероб. І доп..- К.: Знання-Прес, 2002.-295 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вечірко Мирослава Сергіївна – аспірантка кафедри педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло професійних інтересів: проблема професійного самовизначення.